

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان:

سنجش میزان سرمایه اجتماعی در منطقه ۳ شهر زاهدان

استاد راهنما:

دکتر عیسی ابراهیم زاده

استاد مشاور:

دکتر نورمحمد یعقوبی

تحقیق و نگارش:

محمد زارع

دی ۹۰

بسمہ تعالیٰ

این پایان نامه با عنوان سنجش میزان سرمایه اجتماعی در منطقه ۳ شهری زاهدان قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری توسط دانشجو محمد زارع با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر عیسی ابراهیم زاده تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه ..... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ..... توسط هیئت داوران بررسی و درجه ..... به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب محمد زارع تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

ویرایش این صفحه برعهده نویسنده است. این صفحه می تواند حذف شود.

سپاسگزاری

این صفحه شامل تقدیر و تشکر نویسنده از تمامی کسانی است که به نوعی در تدوین پایان نامه نقش داشته اند.

چکیده:

رهیافت مشارکتی و توجه به مردم به عنوان استفاده کنندگان نهایی از طرح ها و برنامه های شهری مقوله ای است که از دهه ۱۹۷۰ م. به بعد مورد توجه صاحب نظران حوزه برنامه ریزی شهری قرار گرفت. اما یکی از موضوعات مهمی که در این دوران به آن توجه ولی بعدها به دست فراموشی سپرده شد، مقوله سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی که در احزاب، انجمن ها و سازمان های مردمی و در نهایت، جامعه مدنی مفهوم پیدا می کند از عامل های اصلی تأثیرگذار در امور برنامه ریزی بخصوص برنامه ریزی شهری است. ضرورت و اهمیت این موضوع باعث شد تا این پژوهش به سنجش سه مؤلفه اصلی آن یعنی اعتماد، آگاهی و مشارکت بپردازد. روش کار به صورت توصیفی- تحلیلی است که از ابزار پرسشنامه جهت گردآوری اطلاعات مورد نیاز استفاده شده است که به صورت نمونه تعداد ۳۲۰ پرسشنامه در منطقه مورد مطالعه (منطقه ۳ شهر زاهدان) توضیح گردید و پس از گردآوری آن ها، با استفاده از نرم افزار آماری؛ SPSS18 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و برای ترسیم نمودارهای آن نیز از نرم افزار Excel استفاده شد. نتایجی که از این بررسی ها حاصل شد، این است که شهروندان منطقه ۳ شهر زاهدان از نظر میزان آگاهی عمومی در وضعیت بالاتر از حد متوسط (عدد ۳ حد متوسط در نظر گرفته شده است) قرار دارند و از نظر میزان مشارکت شهروندان در امور شهر هم در وضعیت بالاتر از حد متوسط و خوبی به سر می برند و در نهایت از نظر میزان اعتماد به نهادهای اجرایی هم این شهروندان از حد متوسط پایین تر می باشند که نشان از اعتماد پایین آن ها به نهادها و دستگاه های اجرایی دارد.

کلمات کلیدی: آگاهی - مشارکت - اعتماد - حکمروایی خوب شهری - منطقه ۳ شهر زاهدان.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات طرح تحقیق
۱-۱-۱	مقدمه
۲-۱	تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق
۳-۱	ضرورت و اهمیت انجام تحقیق
۴-۱	پیشینه پژوهش
۴-۱-۱	تحقیقات خارجی
۴-۱-۲	تحقیقات داخلی
۵-۱	اهداف تحقیق
۵-۱-۱	اهداف اصلی تحقیق
۵-۱-۲	اهداف فرعی تحقیق
۶-۱	فرضیه های تحقیق
۷-۱	کاربردهای تحقیق
۸-۱	استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه
۹-۱	نوآوری در تحقیق
۱۰-۱	مشکلات تحقیق
۱۱-۱	روش تحقیق
۱۲-۱	ابزار جمع آوری اطلاعات
۱۲-۱-۱	تدوین پرسشنامه
۱۳-۱	آزمون روایی
۱۳-۱-۱	آزمون پایایی (اعتبار پذیری)
۱۴-۱	حجم نمونه و روش نمونه گیری
۱۵-۱	متغیرهای تحقیق
۱۶-۱	روش های تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱۸	۱۷-۱- فرایند کلی انجام تحقیق .....
۲۲	فصل دوم: مبانی نظری پژوهش .....
۲۳	۱-۲- مقدمه .....
۲۵	۲-۲- مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید .....
۲۷	۳-۲- تاریخچه و مفاهیم سرمایه اجتماعی .....
۲۹	۴-۲- بررسی تعاریف و رویکرد های نظری پیرامون سرمایه اجتماعی .....
۳۰	۱-۴-۲- نظر باردیو در مورد سرمایه اجتماعی .....
۳۲	۲-۴-۲- نظریه نان لین .....
۳۴	۳-۴-۲- نظریه کلمن .....
۳۶	۴-۴-۲- نظریه را برت پاتنام .....
۳۸	۵-۴-۲- نظریه فرانسیس فوکویاما .....
۳۹	۵-۲- مقایسه رویکردهای نظری سرمایه اجتماعی .....
۴۲	۶-۲- مفهوم سرمایه اجتماعی .....
۴۴	۷-۲- عوامل تعیین کننده سرمایه اجتماعی .....
۴۴	۱-۷-۲- تاریخ و فرهنگ .....
۴۴	۲-۷-۲- ساختار اجتماعی و سلسله مراتب .....
۴۴	۳-۷-۲- نابرابری های اقتصادی و طبقه اجتماعی .....
۴۴	۴-۷-۲- روندهای بازار کار .....
۴۵	۵-۷-۲- ماهیت دولت و اندازه آن .....
۴۵	۶-۷-۲- جامعه مدنی .....
۴۵	۷-۷-۲- قلمرو سازمان های اجتماعی .....
۴۵	۸-۷-۲- طراحی شهری و سیستم حمل و نقل .....
۴۵	۹-۷-۲- تلویزیون .....
۴۵	۱۰-۷-۲- خانواده .....

۴۵	.....تحصیلات-۱۱-۷-۲
۴۷	.....سطوح سرمایه اجتماعی-۸-۲
۴۸	.....ابعاد سرمایه اجتماعی-۹-۲
۴۸	.....آثار ناخوشایند سرمایه اجتماعی-۱۰-۲
۵۰	.....سرمایه اجتماعی در جهان پسامدرن-۱۱-۲
۵۲	.....سرمایه اجتماعی در ایران-۱۲-۲
۵۳	.....سنجش سرمایه اجتماعی-۱۳-۲
۵۴	.....مطالعات منتخب در زمینه سرمایه اجتماعی-۱۴-۲
۵۴	.....مدل پاتنام-۱-۱۴-۲
۵۵	.....شاخص بهداشت مدنی ملی آمریکا-۲-۱۴-۲
۵۵	.....پیمایش جهانی سرمایه اجتماعی-۳-۱۴-۲
۵۷	.....ابعاد مهم سرمایه اجتماعی(آگاهی، اعتماد، مشارکت)-۱۵-۲
۵۷	.....آگاهی-۱-۱۵-۲
۵۸	.....اعتماد-۲-۱۵-۲
۶۰	.....عوامل تقویت و تخریب سرمایه اجتماعی-۱-۲-۱۵-۲
۶۲	.....مشارکت-۳-۱۵-۲
۶۴	.....جایگاه مشارکت شهروندان در قوانین شهرداری و شورای شهر-۱-۳-۱۵-۲
۶۵	.....مدل پلکانی هفت مرحله-۲-۳-۱۵-۲
۶۷	.....سرمایه اجتماعی و نقش آن در برنامه ریزی و مدیریت-۱۶-۲
۷۰	.....سرمایه اجتماعی حلقه ای مفقوده در حکمروایی خوب شهری-۱۷-۲
۹۲	فصل سوم: وضعیت جغرافیایی(طبیعی- انسانی) منطقه مورد مطالعه
۹۳	.....مقدمه-۱-۳
۹۳	.....پیدایش و گسترش شهر زاهدان-۲-۳
۹۶	.....مشخصات طبیعی و انسانی شهر زاهدان-۳-۳
۱۰۱	.....منطقه ۳ شهری زاهدان-۴-۳

فصل چهارم: یافته های پژوهش، تحلیل، تبیین و آزمون فرضیه های تحقیق، نتیجه گیری و

پیشنهادات	۱۱۰
۱-۴- مقدمه	۱۱۱
۲-۴- توصیف و تحلیل داده های فرضیه اول	۱۱۱
۱-۲-۴- مؤلفه آگاهی عمومی (داده های بخش اول پرسشنامه)	۱۱۱
۳-۴- توصیف و تحلیل داده های فرضیه دوم	۱۱۷
۱-۳-۴- مؤلفه میزان مشارکت (داده های بخش دوم پرسشنامه)	۱۱۷
۴-۴- توصیف و تحلیل داده های فرضیه سوم	۱۲۱
۱-۴-۴- مؤلفه میزان اعتماد (داده های بخش سوم پرسشنامه)	۱۲۱
۵-۴- بررسی میزان همبستگی بین سه مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی	۱۲۶
۶-۴- نتیجه گیری	۱۲۸
۷-۴- راهکارها و پیشنهادها	۱۳۰
منابع و مأخذ	۱۳۲
پیوست ها	۱۴۲

فهرست جدول ها

عنوان جدول	صفحه
جدول ۱-۱- نتایج آزمون آلفای کرونباخ.....	۱۷.....
جدول ۱-۲- تحول نظریه های سرمایه	۲۷.....
جدول ۱-۴- توزیع فراوانی تحصیلات در منطقه	۱۱۲.....
جدول ۲-۴- وضعیت کیفی مؤلفه آگاهی اجتماعی	۱۱۳.....
جدول ۳-۴- وضعیت کیفی مؤلفه آگاهی اقتصادی.....	۱۱۴.....
جدول ۴-۴- وضعیت کیفی مؤلفه آگاهی سیاسی	۱۱۴.....
جدول ۵-۴- وضعیت کیفی مؤلفه آگاهی عمومی.....	۱۱۵.....
جدول ۶-۴- آزمون T یک متغیره.....	۱۱۵.....
جدول ۷-۴- وضعیت کیفی مؤلفه مشارکت اجتماعی	۱۱۷.....
جدول ۸-۴- وضعیت کیفی مؤلفه مشارکت سیاسی	۱۱۸.....
جدول ۹-۴- وضعیت کیفی مؤلفه مشارکت اقتصادی.....	۱۱۸.....
جدول ۱۰-۴- وضعیت کیفی مؤلفه مشارکت	۱۱۹.....
جدول ۱۱-۴- آزمون T یک متغیره.....	۱۲۰.....
جدول ۱۲-۴- وضعیت کیفی مؤلفه اعتماد خانوادگی.....	۱۲۲.....
جدول ۱۳-۴- وضعیت کیفی مؤلفه اعتماد اجتماعی.....	۱۲۲.....
جدول ۱۴-۴- وضعیت کیفی مؤلفه اعتماد نهادی.....	۱۲۳.....
جدول ۱۵-۴- وضعیت کیفی مؤلفه اعتماد.....	۱۲۳.....
جدول ۱۶-۴- آزمون T یک متغیره.....	۱۲۴.....
جدول ۱۷-۴- آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر X,Y.....	۱۲۶.....
جدول ۱۸-۴- آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر X,Y.....	۱۲۷.....
جدول ۱۹-۴- آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر X,Y.....	۱۲۸.....

فهرست شکل ها

عنوان شکل	صفحه
شکل ۱-۱- مقیاس های اندازه گیری بر اساس نوع داده ها	۱۵
شکل ۲-۱- فرایند کلی انجام تحقیق	۱۹
شکل ۱-۲- سه جزء مهم مشارکت	۶۳
شکل ۲-۲- مدل پلکانی هفت مرحله ای فرایند مشارکت	۶۶
شکل ۱-۳- موقعیت هسته اولیه زاهدان	۹۴
شکل ۲-۳- موقعیت استان سیستان و بلوچستان و شهر زاهدان	۹۶
شکل ۳-۳- موقعیت شهر زاهدان در ایران، استان و شهرستان	۹۷
شکل ۴-۳- موقعیت شهر زاهدان در تصویر ماهواره ای آبان ماه سال ۸۳	۹۸
شکل ۵-۳- روند رشد جمعیت زاهدان طی سال های ۸۵-۳۵	۹۹
شکل ۶-۳- روند رشد جمعیت مناطق شهری کشور طی سال های ۸۵-۳۵	۱۰۰
شکل ۷-۳- نقشه پراکندگی فضایی- مکانی محلات در منطقه ۳ شهر زاهدان	۱۰۲
شکل ۱-۴- سطح تحصیلات پاسخگویان	۱۱۲
شکل ۲-۴- نمودار هیستوگرام مؤلفه آگاهی عمومی	۱۱۶
شکل ۳-۴- نمودار هیستوگرام مؤلفه مشارکت	۱۲۰
شکل ۴-۴- نمودار هیستوگرام مؤلفه اعتماد	۱۲۵

The University of Sistan & Baluchestan
Graduate School

The Dissertation of M.Sc. in .....

Title:

**The Method of Writing The
Dissertation in M.Sc.**

Supervisor (Supervisors):

Dr. ....

Dr. ....

Advisor:

Dr. ....

Research by:

Student's Name

Dec. 2007

ABSTRACT

This guide has been prepared for authors of dissertation in the university of Sistan and Baluchestan. It has been written in accordance with these requirements. Authors are requested to follow these guidelines to achieve uniformity in the presentation of the dissertations.

Keywords: Guide – Writing – Dissertation – Post Graduate

فصل اول

کلیات طرح تحقیق

تا قبل از دهه ی ۱۹۷۰ میلادی، ادبیات توسعه مبتنی بر ابعاد اقتصادی زندگی انسان بود. امروزه ذهن انسان به محض شنیدن واژه توسعه علاوه بر پارامترهای اقتصادی، به سوی ابعاد اجتماعی و فرهنگی زندگی بشری نیز رهنمون می شود. همچنین تجربیات دولت ها در چند دهه گذشته شکست الگوهای برونزای توسعه را بخوبی نشان داده است که این الگوها از نظر اجتماعی الگوهایی عمودی و از بالا به پایین و از نظر فرهنگی بدون توجه به ارزش های اجتماعی و بافت درونی جوامع شکل گرفته بودند (پناهی و کردی، ۱۳۸۹: ۴۱).

نمونه کامل چنین برنامه ریزی را می توان در داستان شورآباد اثر نویسنده معروف، زنده یاد سید محمدعلی جمال زاده دید؛ که در این داستان تیمی از برنامه ریزان از طرف سازمان برنامه ریزی وقت جهت مسائل و مشکلات روستای شورآباد؛ به این روستا اعزام می شوند که بدلیل پیاده کردن روند برنامه ریزی از بالا به پایین و عدم توجه به مردم و نیاز های اساسی آنها ناموفق عمل می کنند. در مجموع آنچه که از این داستان بر می آید این است که مردم چه در روستا و چه در شهر، جزئی جدای ناشدنی از برنامه ریزی ها هستند و به عنوان استفاده کنندگان اصلی از نتایج طرح ها و برنامه ها باید مورد توجه قرار گیرند. تعامل و همکاری خصلتی جدایی ناپذیر از انسان به حساب می آید که در قرن حاضر، انسان نیاز به آن را بیش از پیش احساس می نماید. دوره ای که اکنون ما در آن به سر می بریم دوره ای است که خودکامگی و تک روی در امور سیاسی، اداری و بویژه در امر خطیر برنامه ریزی نتیجه ای عکس خواهد داد چرا که این مردم هستند که در نهایت، حرف آخر را می زنند و تعیین می کنند که چه چیز را می خواهند و چه چیز را نمی خواهند. تعامل و همکاری امروزه در قالب سرمایه اجتماعی مفهوم و نمود پیدا می کند. این نوع سرمایه مفهومی است که در نیم قرن اخیر توجه برنامه ریزان و دست اندر کاران در امر توسعه را به خود جلب کرده است و ارزش و اهمیت آن تا حدی است که متخصصان و برنامه ریزان شهری آن را حلقه ای مفقوده در مدیریت شهری و یکی از لوازم ضروری و اساسی جهت پیدایش امر حکمروایی مطلوب شهری می دانند. باید گفت، سرمایه اجتماعی دارای مؤلفه ها و ابعاد فراوانی است که از میان آنها سه بعد اعتماد، مشارکت و آگاهی از ابعاد اصلی آن بشمار می روند که این پژوهش به سنجش آنها می پردازد. عرصه این بررسی منطقه ۳ شهرداری زاهدان می باشد. بطور کلی، این کار پژوهشی در ۴ فصل تنظیم گردیده است؛ در فصل اول به کلیات طرح تحقیق پرداخته شده است. تعریف مفاهیم، ادبیات و مبانی نظری تحقیق در فصل دوم این کار آورده شده است. در فصل سوم کار، به معرفی عرصه پژوهش در قالب شناخت جغرافیای طبیعی و انسانی شهرستان زاهدان و

پیشینه و تاریخچه آن و بویژه شناخت مفصل تر منطقه ۳ شهرداری زاهدان پرداخته شده است. توصیف و تحلیل مباحث پژوهش در فصل چهارم انجام شده است و در نهایت، آزمون فرضیات، نتیجه گیری و ارائه راهکارها و پیشنهادها هم در این فصل، آورده شده است.

۱-۲- تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق

در جامعه امروز نیاز بشر به همزیستی در سطح بالایی احساس می گردد و این همزیستی در قالب شهرها تحقق می یابد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶: ۱۸۲). چنانکه شهر به مثابه یک سازمان قلمداد گردد، لازم است که در رأس آن به منظور اداره شهر از فنی استفاده گردد که این فن، همان مدیریت شهری است (شیعه، ۱۳۸۲: ۷). مدیریت شهری گروه ها را در شبکه های مختلفی که منافع آنها حکم می کند قرار می دهد و توجه به منافع آنها در جهت دهی ساختار شهری مؤثر می افتد. بنابراین مدیریت شهری به بررسی مسائل فضایی می پردازد که شهروندان با آن درگیر هستند (Thooenig, 1970: 387). در بیشتر کشورهای توسعه یافته روند تهیه طرح ها و مبانی نظری آنها به ویژه از اواخر دهه ی ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی دستخوش تغییرات بنیادی شده است. در این سال ها به تدریج طرح های شهری، خصلت استراتژیک یافت و جهت کلی تغییرات به سمت مردمی شدن و انطباق با خواسته های جامعه مدنی بوده است. تغییر از معیارهای فیزیکی- کاربری به سوی مجموعه ای از معیارهای اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، همچنین تغییر رؤس عوامل فنی-تکنیکی به سوی عوامل سیاسی مشارکتی، در طرح و گرایش به سمت مدیریت گرای و قدرت دادن به نهادهای محلی از دیگر تغییرات اساسی در مبانی نظری تهیه طرح های شهری در کشورهای پیشرفته بوده است؛ که نظام برنامه ریزی شهری در ایران هنوز از آن بی بهره است (مهندسین مشاور شارمند، ۱۳۸۲: ۱۳-۱۲). بررسی رشد جمعیت کشور نشان می دهد که از ابتدای دهه چهل خورشیدی افزایش قابل توجهی به نفع جمعیت شهری به وقوع پیوسته است. از علل مهم این پدیده، استقرار مناسبات نوین اقتصادی در شهرها از ابتدای قرن بیستم میلادی است. سرمایه گذاری های گسترده دولت در شهرها از ابتدای این قرن بویژه در شهر تهران منجر به شتاب رشد شهرنشینی شد (از کیا و ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۴: ۳۴). بعد از اینکه مدل های مرسوم رشد نتوانستند تمامی جوانب رشد اقتصادی را تبیین نمایند، دیدگاه ها متوجه نقش سرمایه اجتماعی شد. در این راستا سرمایه انسانی به عنوان عاملی تلقی شد که نقش اصلی را در تبیین رشد دارد. سرمایه انسانی شامل آموزش ها، تخصص ها، مهارت ها و به طور کلی، کیفیت نیروی کار می باشد. اما مطالعات تجربی به نتیجه یکسانی راجع به نقش سرمایه انسانی نرسیده اند. سئوالی که مطرح شد این بود: چرا علی رغم اینکه امکان دستیابی به

پیشرفت تکنولوژی برای همه کشورها وجود دارد و اغلب کشورها نیز از نیروی کار تحصیل کرده برخوردار هستند، ولی رشد اقتصادی در همه آنها شکل نمی‌گیرد؟! در این راستا، برخی دیگر از مطالعات به نوع دیگری از سرمایه تحت عنوان سرمایه اجتماعی پرداختند (سوری و مهرگان، ۱۳۸۶ : ۲۱۹-۲۰۷). این در حالی است که سرمایه انسانی اغلب جنبه خصوصی و فردی دارد، ولی سرمایه اجتماعی مربوط به روابط بین افراد و گروه هاست. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی بیانگر تمایل اعتماد بین افراد، گروه‌ها، بین دولت و مردم و ... است (همان ماخذ). اینک، اقتصاددانان دیگر سرمایه فیزیکی را تنها سرمایه موجود در اقتصاد نمی‌دانند، بلکه آنها سرمایه‌های جدیدی از قبیل سرمایه‌های انسانی و سرمایه طبیعی (ذخایر زیرزمینی) و اخیراً سرمایه اجتماعی را معرفی می‌کنند که هرکدام اثرات مهم و قابل توجهی در رشد اقتصادی دارند؛ اما در این میان، سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی از شرایط و ویژگی‌های خاصی برخوردارند. برخلاف کشورهایی که توسعه یافته سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در کشورهای جهان سوم هنوز مورد توجه قرار نگرفته‌اند. این امر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه من جمله ایران مبهم باقی مانده و از آنجا که در ایران مطالعات زیادی در این خصوص انجام نگرفته است، نیاز به تحقیق در این زمینه بیش از پیش احساس می‌گردد (سعادت، ۱۳۸۷ : ۵۶-۴۱). امروزه رویکرد مشارکتی هم به عنوان مبنای تصمیم‌سازی و هم به عنوان شیوه‌ای برای دستیابی به فعالیت و همکاری مشترک در روند بهسازی زندگی فردی و جمعی، یکی از لوازم جامعه مدنی و برنامه‌ریزی دموکراتیک محسوب می‌شود. از مهمترین آثار مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت می‌توان به ایجاد علاقه و اعتماد در مردم برای توسعه و پیشرفت، تقویت همبستگی اجتماعی و روحیه همکاری و همدلی، استفاده بهینه از منابع و امکانات عمومی و خصوصی و کاهش تمرکزگرایی اشاره کرد (مهدی‌زاده، ۱۳۸۵ : ۳۱۷-۳۱۶). در عین حال، مشارکت بخش خصوصی و مردم در اجرای طرح‌های توسعه از عمده‌ترین عوامل موثر در موفقیت طرح‌های توسعه شهری است. به تجربه ثابت شده است که هیچ طرحی در اجراء موفقیتی کسب نخواهد کرد مگر اینکه، از مشارکت عمومی بهره‌مند باشد. امروزه مفهوم برنامه‌ریزی برای مردم به مفهوم برنامه‌ریزی با مردم تبدیل شده است (مهندسی مشاور شارمند، ۱۳۸۲ : ۹۱-۹۰). اینک به منظور تحقق مشارکت‌سازنده مردم در امور شهری و منطقه‌ای بررسی میزان سرمایه اجتماعی مورد توجه محافل دانشگاهی قرار گرفته است. موضوع سرمایه اجتماعی بسیار گسترده است که سه متغیر مشارکت، آگاهی و اعتماد مردم از ابعاد اصلی آن به شمار می‌رود. می‌توان گفت این سه مقوله تأثیر زیادی بر تمام جهات توسعه بالاصح توسعه یک شهر دارد. در عین حال باید گفت نقص در این سه زمینه و یا به عبارتی، کمبود میزان سرمایه اجتماعی در

یک جامعه می تواند مانعی اساسی بر سر راه توسعه باشد. در واقع هنگامی که افراد جامعه از روی ناآگاهی به یکدیگر اعتماد نداشته باشند، هیچگونه مشارکتی هم در روند روبه رشد و پیشرفت جامعه نخواهند داشت و این خود منجر به متوقف شدن چرخ های موتور حرکت و توسعه در تمامی سطوح محلی، ناحیه ای، منطقه ای و در نهایت ملی خواهد شد و این نکته ای بسیار اساسی است که مسئولان و نهاد های اجرایی باید مدنظر داشته باشند. شهر زاهدان در سال ۱۳۸۵، با داشتن جمعیتی بالغ بر ۵۶۷۴۴۹ نفر پرجمعیت ترین شهر استان سیستان و بلوچستان بوده (www.sci.org). این شهر مثل تمام شهر های جهان سومی و دیگر شهر های ایران، دارای مشکلات ساختاری و کارکردی می باشد که از جمله آنها می توان به رشد مشاغل کاذب، حاشیه نشینی، تکدی گری و غیره اشاره داشت. همچنانکه گفته شد از جمله مؤلفه هایی که می تواند کمک به حل این مشکل نماید؛ میزان آگاهی، اعتماد و مشارکت شهروندی و به عبارتی سرمایه اجتماعی است؛ اموری که به جرأت می توان گفت نقص و یا کمبود در آنها می تواند روند توسعه شهر را با مشکل مواجه سازد؛ بطوریکه هم اکنون نیز مشکلات عدیده ای در شهر زاهدان قابل مشاهده است. با توجه به مشاهداتی که نگارنده از نهادهای اجرایی بالاخص شهرداری در شهر زاهدان داشته، ملاحظه شد که یکی از مسائلی که مسئولان اجرایی با آن مواجه هستند، عدم آگاهی و اعتماد شهروندان به یکدیگر و به مسئولان می باشد. اینک سئوالات اصلی تحقیق با توجه به موضوع و محدوده مورد مطالعه که بایستی بتوان در طی انجام این رساله جوابی علمی برای آنها پیدا نمود عبارت انداز:

۱- میزان آگاهی عمومی (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی) در بین شهروندان منطقه ۳ شهر زاهدان چگونه است ؟
۲- میزان مشارکت شهروندان (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی) منطقه ۳ شهر زاهدان در امور عمومی شهر چگونه است؟

۳- میزان اعتماد در بین شهروندان منطقه ۳ شهر زاهدان به مسئولان اجرایی چگونه است ؟

۳-۱- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

در مورد اهمیت و ضرورت انجام تحقیق در قسمت طرح مسئله اشاره شد که امروزه در کنار سرمایه های فیزیکی و طبیعی که از عوامل توسعه به شمار می روند، سرمایه های انسانی بویژه سرمایه های اجتماعی نیز در این امر، مهم و تاثیرگذار تلقی می شوند، بطوریکه اخیراً بررسی و سنجش آن وارد محافل دانشگاهی گردیده است. با مشاهده و بررسی اجمالی از وضعیت توسعه کشور در حال حاضر، می توان به ضرورت این مسئله پی برد. در واقع اعتماد، آگاهی و مشارکت شهروندان در یک شهر می تواند بسیاری از امور توسعه را تسهیل نماید

و متقابلاً نقص در آنها می تواند عواقب منفی در پی داشته باشد. رشد فزاینده ی ناشی از افزایش جمعیت و افزایش مهاجرت های ناشی از نبود اعتدال در برنامه ریزی های مکانی، اجتماعی و اقتصادی کشور به همراه تصمیم دولت ها در تمرکز یا ایجاد فعالیت های اقتصادی، اجتماعی، تأسیساتی و جاذبه های دیگر مهاجربرانگیز، در نقاطی خاص؛ بیشترین تأثیر را در گسترش ابعاد کالبدی و اجتماعی شهرها و کلانشهرها داشته و بدین سان اثرات قابل توجه و در عین حال اجتناب ناپذیری را بر زندگی شهری گذاشته است. این اثرات طیف وسیعی از معضلات و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نابسامانی های کالبدی- فیزیکی را دامن زده است، ضمن اینکه هر یک از ابعاد مذکور در ارتباط متقابل، یکدیگر را نیز تحت تأثیر قرار داده اند. آنچه در این بین تأمل برانگیز است، روابط انسانها در ابعاد کمی و کیفی آن است. چنانکه گسست در ساختار فضایی محلات و از بین رفتن هویت کالبدی آنها، سبب از بین رفتن ساختار اجتماعی پیوسته میان ساکنان و کاهش ارتباطات چهره به چهره و رودررو گشته و در نتیجه باعث جایگزینی روابط ثانوی بجای روابط گرم و صمیمی افراد شده است؛ بگونه ای که روابط انسانها در قالب رسمی، کاری و اداری تعریف می شود، که این خود بر مشکلات موجود دامن زده است. محلات شهری به عنوان حلقه واسط میان شهر و شهروندان که در گذر زمان دارای نقش اساسی در شکل دهی و سازماندهی امور شهری بوده و با ارائه خدمات روزمره القاء گر احساس تعلق و هویت، روابط اجتماعی و ... در میان ساکنان بوده است، امروزه نقش کم اهمیتی را دارد. آنچه در این میان روشن است، ناکامی برنامه ریزان شهری است که با غفلت از مسائل اجتماعی- فرهنگی سعی در حل این معضلات با رویکردی صرفاً کالبدی- اقتصادی داشته اند (خاکپور و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۶). تأملی در تجربیات گذشته جهان و بسیاری از تجربیات شهرسازی در کشورمان، نشان داده است که نمی توان با نگاهی متمرکز و در قالب نقشه های مختلف (کاربری- تراکم و ...) در حل این معضلات موفق شد. از آنجا که گسترش ابعاد، تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، توجه به ابعاد و جنبه های مختلف مسائل شهری را به منظور حل مسائل پایدار آنها اجتناب ناپذیر ساخته است، بنابراین توجه و تأکید برنامه ریزان و مدیران شهری بیش از هر زمان دیگر به سطوح پایین تر و ابعاد ملموس تر زندگی شهری امری انکارناپذیر شده است (حاجی پور، ۱۳۸۵: ۳۸). بعلاوه روند سریع شهری شدن گستره ی وسیعی از فضاهای جغرافیایی ایران، با تعادل بنیادین در اکثر شهرها بویژه در کلانشهرها همراه نبوده است. تقریباً از نظر همه کارشناسان پدیده هایی مانند اسکان های غیر رسمی، حاشیه نشینی، محلات خودرو (خودانگیخته) از پیامدهای این توسعه شهری بی رویه بوده است. فارغ از تهدیدات بالقوه این گونه مناطق که شاید بر سر آن گفتگو و جدلی باشد، نفس توسعه